

УДК 811.161.2.-83

ЕКСПРЕСИВНИЙ ПОТЕНЦІАЛ ЖАРГОННОЇ ФРАЗЕОЛОГІЇ

Третяк Н. В.

У статті розкрито експресивний потенціал жаргонної фразеології, роль фразеологізмів у побудові газетного тексту як одного із засобів комунікативного впливу на читача для подачі інформації в публіцистичному дискурсі, де жаргонна фразеологія виявляє увесь спектр своїх стилістичних можливостей; описано трансформацію фразеологізмів у макроструктуру політичного тексту.

Ключові слова: жаргонна фразеологія, евфемізм, жаргоновживання, публіцистичний дискурс, експресивні засоби, комунікативний вплив, структурна модифікація.

В статье раскрыто экспрессивный потенциал жаргонной фразеологии, роль фразеологизмов в построении газетного текста как одного из средств коммуникативного воздействия на читателя для подачи информации в публицистическом дискурсе, где жаргонная фразеология обнаруживает весь спектр своих стилистических возможностей, описаны трансформации фразеологизмов в макроструктуру политического текста.

Ключевые слова: жаргонная фразеология, эвфемизм, жаргоноупотребление, публицистический дискурс, экспрессивные средства, коммуникативное воздействие, структурная модификация.

The article reveals an expressive potential of jargon phraseology, the role of the phraseologisms in the construction of a newspaper text as a means of communicative influence on a reader of publicistic discourse. Jargon phraseology shows all the spectrum of its stylistic potential there. The author describes the transformation of phraseologisms into the macro-structure of political text.

Key words: jargon phraseology, euphemism, jargon usage, publicistic discourse, expressive means, communicative influence, structural modification.

Сучасна публіцистика, гостро реагуючи на зміни в соціальному, політичному, економічному житті суспільства, прагне до якнайбільшої інформативності та забезпечення експресії будь-якими засобами. Попри консерватизм і традиційність свого ядра, фразеологічний склад у периферійних частинах – найбільш (поряд із лексикою) рухома частина мовного інвентаря. Мова друкованих ЗМІ є одним із найдинамічніших підстилів публіцистичного стилю, всередині якого лексико-фразеологічний рівень об'єктивно засвідчує значну кількість змін за порівняно короткий часовий відрізок. Фразеологізми, як і інші лексичні одиниці, відіграють важливу роль у побудові газетного тексту. Виконуючи функцію експресеми, вони покликані оживити виклад, зацікавити читача, дати матеріалу емоційний заряд.

У структуруванні газетного тексту значну роль відіграють жаргонні фразеологізми. Як зазначає Л. О. Ставицька, "справжнє свято вербальної свободи можна спостерегти в лексичній модифікації жаргонного фразеологічного фонду" [231, с. 159]. Оскільки мова ЗМІ має подвійну функцію – інформативну та експресивну, то одним із домінантних чинників у формуванні семантичної цілісності фразеологічних одиниць є оцінне значення. Джерельна база походження фразеологізмів української мови надзвичайно широка, тому й стилістичні можливості фразеологізмів є широкими і різнобічними. Українська жаргонна фразеологія сформувалася на національному ґрунті і за своїм духом і лексичним наповненням віддзеркалює мовний світ українського народу.

Особливість фразеологізмів, які використовують у мовленні політичні діячі, журналісти, полягає в єдності експресії і стандарту, що забезпечує "надійне донесення до читача змістовно-інформаційної сторони з її буденністю, діловитістю, суворістю, однозначністю, інтелектуальною точністю і впливово-організуючої сторони з її винятковістю, емоційністю, навіть сенсаційністю" [123, с. 86].

У фразеологічному складі сучасної української публіцистики помітне проникнення у фразеологічну систему значної кількості:

1) жаргонізованої розмовної лексики: Пригадуєте, як наприкінці 2003 року депутати **займалися** веселою **фігнюю**: натягували презирвативи на мікрофони (АГ, 21.01.04, с. 3);

В Україні зчинився такий гармидер, що йому могли позаздрити всі бажаючі прорекламувати себе на халяву (АГ, 21.01.04, с. 3);

Я фіги в кишені не тримав, коли в Жидкова гра не йшла (Ігор Кутєпов, футболіст: АГ, 28.01.04, с. 13);

З такими обвинуваченнями не дуже-то посунешся в європейські і міжнародні організації з вереском тлпу: захистіть! Свободу слова душать! Такі, вибачте, "слова" там, у цивілізованому світі нікому на фіг не потрібні – своїх ксенофобіє і нацпридурків вистачає (АГ, 18.02.04, с. 10);

2) евфемізмів, що замінюють обценний вислів. Загальну тенденцію до "варваризації" (зниження) мови В. Г. Костомаров назвав "мовним розкріпаченням" [124, с. 10]. Підкреслений "антиестетизм мови" [238, с. 39] дозволяє журналістам використовувати табузовані, іноді "недруковані" одиниці, пов'язані з фізіологічними потребами людини. Наприклад: *За умов, коли більшість українців є противниками війни в Іраку, голосувати за відправлення на Близький Схід вояків батальйону радіохімічного захисту – здавалося би, те саме, що сходити проти вітру / ФСУМ – до вітру – в туалет* (с. 133); синоніми: плюнути проти вітру, плюнути в криницю... (ПІК, с. 10);

До речі, уважні спостерігачі нещодавно раптом помітили, що, маючи нібито власне телебачення (Інтер), есдеки "**велику нужду**" стали **справляти** на іншому загальнонаціональному каналі (ПІК, 19.08.03, с. 9);

Реформа по-маленькому – заголовок у ПіКу (ПІК, 15.10.03, с. 14) – про конституційну реформу суду. Підзаголовок – **Мала судова потреба**.

3) професійного жаргону:

музичний: під фанеру – спів, виконання твору під фонограму: Якщо артист є справжнім професіоналом, то він **під фанеру** співати не буде (АГ, с. 8);

міліцейський: *взяти в коробочку* – назва оперативної дії, коли при затриманні порушника його оточують з усіх боків: *Запідозривши лихе, обидва автоінспектори, не змовляючись, діяли тактично грамотно і професійно. Для початку вони **взяли** іномарку в "**коробочку**". ... Такий поворот подій явно не влаштував молодиків, тож вони спробували вчинити опір. Утім, даремно "напрягалися". Буквально за декілька хвилин до місця події прибуло ще два чергових екіпажі* (АГ, 25.02.04, с. 6);

спортивний: *влучити у молекулу* – з точністю виконати спортивну дію: забити м'яч у ворота суперника, вдало виконати стрибок *Юрій знову, як кажуть стрибуну, "**точно влучив у молекулу**"* (УМ, 23.09.05, с. 13);

бити ножицями – прийом кидка м'яча у футболі. А от Шева (прізвисько футболіста Андрія Шевченка) за кілька хвилин до кінця матчу в чудовому стилі **бив "ножицями"** – в падінні через себе (УМ, 06.04.07, с. 22);

4) молодіжного жаргону: відриватися на повну катушку, відриватися за повною програмою – приємно проводити час: А сюди щодня з різних санаторіїв краю можна було би звозити десятки туристів, які би тут "**відривалися на повну катушку**" (АГ, 09.03.05, с. 12); Народ "**відривався за повною програмою**" до самого заходу сонця (ПІК, 12.07.03, с. 41);

на шару – отримати щось безкоштовно: *Швидкоплинне нездужання мене, а натомість ви отримаєте оцінку на шару* (ПІК, 12.07.03, с. 41);

запустити "мулю" – розповісти відверту брехню: *Цього тижня **запустіти "мулю"**, що Керченський півострів Україна віддасть Росії за "газові борги"* (ВЗ, 22.01.04, с. 3);

5) кримінального жаргону: *косити капусту, стригти купони* – інтенсивно заробляти гроші: *В перекладі на людську мову це означає, що ми погані, бо через наші дії американці невдовзі розучаться "**капусту**" **косити** ("заробляти гроші")* (ПІК, 18.03.03, с. 33); *Тільки от підприємцям на сьогодні дешевше купити імпортований фільм і спокійно "**стригти купони**", аніж вкладати гроші у зйомки шедевра...* (ПІК, 19.01.04, с. 43);

перевірити на "вошивість" – перевірити на надійність: *Перед тим, як відправити хлопців "на діло", їх перевіряли на "вошивість"...* (АХ, 09.03.05, с. 2).

Досить поширеним засобом використання жаргонної фразеології в мові газет є її трансформації, що особливо стосується політичних текстів, куди фразеологізми вводяться з певною стилістичною метою. Коли фразеологічна одиниця за стилем контрастує з тематичним спрямуванням контексту, то вказівний мінімум як визначальний фактор впливає на неї, трансформує її. Наприклад: *виласати в осад* – залишитися непоміченим – отримати поразку в політичній діяльності: *В цілому опозиція деморалізована, Віктор Ющенко "випав у політичний осад", а Віктору Януковичу присвоєно ранг "кандидата"* (Всім, 30.04.03, с. 4);

прийняти на груди – випити спиртного [УЖ, с. 274]: *Учені Каліфорнійського університету стверджують: від похмілля не відкараскатися чоловікові вагою 80 кг, який "приймає на груди" 5–6 чарчин, а 60 кг мадам вистачить і 3–5 скляночок спиртного* (УМ, 03.01.02, с. 6);

знати порожняк – говорити дурниці [УЖ, с. 270]: *Янукович не гнав порожняк, а чесно попередив про майбутнє подорожчання* (БЦ, 23–29.01.04, с. 7); *Донецьк порожняк не гонить* – Донецьк не дає порожніх обіцянок;

по барабану – мол. Про відсутність інтересу, байдужість [УЖ, с. 47]: *Повторні матчі плей-оф-Євро-2004 Україні, за великим рахунком, були по барабану* (АГ, 26.11.03, с. 35). Синонімом до нього є фразеологізм *по цимбалах*: *Є люди, яким по цимбалах, як той бутерброд виглядає* (АГ, 21.01.04, с. 19);

бути "підшафе" (*підшафе*) – бути добряче напідпитку: *Був "підшафе", тому робив усе, наче зомбі, спокійно відключив сигналізацію, зайшов у кабінет до шефа і забрав зі сейфа чийсь депозит* (АГ, 18.02.04, с. 11);

потрапити (попасти) під роздачу (слонів) – "бути побитим, зазнати покарання": *А тим часом у Києві триває сезон "роздачі слонів". Точніше кажучи, боротьби між головою АП та прем'єр-міністром за увагу головного "благодійника"* (УС, 12–18.06.03, с. 4).

Жаргонно-фразеологічні інновації. Поява великої кількості нових понять у зв'язку з розвитком технічних засобів, у змінених соціально-політичних умовах зумовлює потребу номінації та образної оцінки явищ дійсності, характерних для нової епохи та появу власне нових фразеологічних одиниць. Хоча однією з найважливіших особливостей фразеології є незмінна стійкість, у мові газети часто зустрічаються приклади фразеологізмів зі зміненою семантикою або з оновленими компонентами. Журналіст постійно перебуває в пошуку нового незатертого слова для загострення уваги читача на певних явищах, актуальних для суспільства сьогодні, виявити своє ставлення до описуваного, забезпечити сприйняття і запам'ятовування поданої інформації. Тому вже відомий фразеологізм за рахунок нового слова, яке потрапляє в стійке словосполучення, набуває нового експресивного відтінку. "Семантичні і структурно-стилістичні зміни оновлюють стійкі словосполучення, тим самим порушуючи усталені асоціативні зв'язки, додаючи в сполучення дещо незвичне. Слова, переміщені в інше оточення, потрапляючи в інший контекст, набувають своєрідного стилістичного забарвлення, нових смислових відтінків" [125, с. 90]. Наприклад, розмовні фразеологізми *по саме нікуди, по саме годі*, що означають вищу міру чогось (покарання, поразки, невдоволення), у газетних текстах синонімізуються з жаргонізованим фразеологізмом **по самі апельсини**: *Добре, що так по-панібратськи починається Рік України в Польщі, а не в Росії, а то б стало соромно по самі апельсини* (УМ, 12.03.05, с. 5).

Деякі фразеологічні одиниці у газетних текстах набувають нового значення, утворюючи таким чином фразеологічну омонімію:

скакати в гречку – зраджувати дружині або чоловікові, чи мати нешлюбні зв'язки – зраджувати інтересам блоку "Наша Україна": *При затвердженні Януковича главою уряду обійшлося без опозиціонерів – правда, Ющенку довелося забрати у своїх депутатів картки для голосування: щоб ніхто не скакне у гречку* (ПІК, 16–17.11.03, с. 13);

дати по рогах – кому, "сильно вдарити когось" – від кого → піддатися нищівній критиці з боку когось: *Претендентів не бракувало, і вони вели між собою безупинні позиційні бої за право бути легалізованими. Щоб не отримати "по рогах", якщо раптом прорвуться президентські амбіції* (Всім, 17.04.03, с. 7);

бути претендентом на “скальп” – бути вбитим – “зайняти чуже місце”: *Другим претендентом на “скальп” Мирона Янківа був Віктор Медведчук* (АГ, 12.06.03, с. 3).

Фразеологізми як експресивні одиниці, підпорядковуючись у контексті авторським модифікаціям, набувають комбінованої, додаткової експресивності. У сучасній лінгвістиці трансформації розглядаються як фундаментальна властивість мови, яскравий вияв еволюції мови. До трансформаційних процесів у фразеологізмах залучені як інтралінгвальні (еволюційні) фактори, так і екстралінгвальні – посилення ролі автора-творця в тексті, або індивідуалізація тексту. Зокрема, застосовуються:

прийом реалізації одного з компонентів у вільному значенні: *фільтрувати базар* – бути обережним у виборі висловів → *фільтрувати розмови*: Потрібно не лише “*фільтрувати базар*”, але й *фільтрувати розмови*, коментарі, уміти протиставляти потоку негативної інформації свій контрпотік (ПІК, № 26–27, 2003, с. 9);

прийом нанизування компонентів: втелюшувати у мізги – пояснювати, доводити комусь щось – *втелюшувати у мізги всяку лабуду* – вчити чогось недостойного: *Я три години колись спілкувався з продюсером одного з каналів і намагався йому довести, що телебачення – це не просто бізнес. Якщо воно впливає на психіку людей – це мистецтво, і не можна втелюшувати їм у мізги всяку лабуду. Але глухо, як у танку* (Юрій Шевчук, лідер групи ДДТ: УМ, 7.07.05, с. 7);

прийом усічення одного з компонентів: вішати локшину на вуха – брехати – *вішати локшину*. *Перші допитувані не вигадали нічого іншого, як вішати локшину, але робили це досить непереконаливо* (ПІК, № 24, 2003, с. 11).

прийом взаємозаміни одного з компонентів: *сидіти на голці* – регулярно вживати наркотики – *присідати на синьку* – пити горілку, спиватися: *Я нещодавно розмовляв зі своїм колегою, який занадто “присідає на синьку”, п’є забагато* (Експрес, 17–24.08.06, с. 15). “Активна мобільність форми і взаємозаміна компонентів – постійне джерело поновлення експресивності фразеологізму, основна причина актуалізації стійких сполучень у мовленні” [169, с. 54]. Такі перетворення становлять специфіку друкованого тексту ЗМІ, який прагне до оновлення готових схем, їх трансформацій.

Таким чином, мета фразеологічних одиниць – загострити подану інформацію, актуалізувати її, спрямувати увагу читача на основну думку публікації. Жаргонізовані фразеологізми, позначаючи те, що за своєю суттю ясне й доступне почуттям, збагачують й урізноманітнюють мову преси, виступають потужним експресивним засобом газетної мови.

Література

1. Костомаров В. Г. Русский язык на газетной полосе. Некоторые особенности языка современной газетной публицистики / В. Г. Костомаров. – М. : Моск. ун.-т, 1971. – 271 с. Тараненко О. О. Колоквіалізація, субстандартизація та вульгаризація як характерні явища стилістики сучасної української мови (з кінця 1980-х рр.) / О. О. Тараненко // Мовознавство. – 2002. – № 4–5. – С. 33–39.
2. Костомаров В. Г. Языковой вкус эпохи: Из наблюдений над речевой практикой масс-медиа / В. Г. Костомаров. – М. : Педагогика-Пресс, 1994. – 247 с.
3. Кохтев Н. Н. Стилистическое использование устойчивых глагольно-именных сочетаний в языке газеты / Н. Н. Кохтев. – М. : МГУ, 1968. – 125 с.
4. Мокиенко В. М. Субстандартная фразеология русского языка и некоторые проблемы ее лингвистического изучения / В. М. Мокиенко // La revue russe. – 1994. – № 7. – С. 53–75.
5. Ставицька Л. О. Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови / Л. О. Ставицька. – К. : Критика, 2005. – 462 с.